

Illés György

Füvek éneke Szklabonyán

A nógrádi táj szelíd, csendes, gondosan megművelt vidék. Autóval hajtottam át azon az utcán, amelyen Ő gyalog járt, sőt hihetően mezítláb, mint a többi szklabonyai gyerek. Kiszálltam a kocsiból, s percek alatt bejártam a falut, szülőhelyét. Fölbukkant egy autóbusz, s csakhamar eltűnt a porban. Aki ember él itt, mind kint van a határban, Szklabonya üres. Ha rabló lennék, kifoszthatnám ezeket a töppedt kis házakat.

Díszes Mária-szobor áll az út közepén. Alatta felirat hirdeti, hogy a szklabonyai hívők állították, s 1997-ben megújították; valóban, a korona aranya dús. Amott a templom, s jobbra Mikszáth Kálmán szülőháza; cseréppel fedett, jó karban lévő, háromablakos homlokzatú; elől egy megdőlt fenyőfa s mellemig érő fakerítés. A ház jeltelen.

Csupán pár lépésnyire áll a másik Mikszáth-ház. Ennek két ablaka nyílik az utca felé, földszintes ez is, cseréppel fedett, most itt működik a postahivatal. A házat orgonabokrok szegélyezik, a szomszédban azonban magasra nőtt a kukorica. Két lépésnyire a háztól, a szalagként húzódó kertecskében egy rózsabokor. Losonci barátaim mondták, ezt még Mikszáth ültette. S a házon, a két ablak között, ott az emléktábla:

Itt élte át – szülei házában –
Mikszáth Kálmán
Gyermek – és ifjúkorát
1852 – 1872

A ház belső udvara hatoszlopos tornáccal parasztudvar, totyogó kacsákkal, kapirgáló tyúkokkal, szalmával, pocsolyával. Akkor, mikor az író itt lakott, még zsúptető borította a házat. Azóta szétfoszlott a zsúptető, csakúgy, mint a nemesség legendája. Kiderült, hogy Mikszáth János, az apa, s Veres Mária, az anya, nem voltak még kurtanemesek sem, csak egyszerű parasztok, vendéglősök, közel száz hold tulajdonosai. Az apa eredetileg kereskedőnek szánta a fiút, később ügyvédnek.

A házzal szemben terül el a szklabonyai temető. Mikszáth Kálmán ifjú éveit a temetővel szemben töltötte. Ez az oka, hogy annyi falusi hie-

delmet írt meg. Hányszor szerepel Mikszáth műveiben a temető, különös, furcsa történetekkel összeszőve. Ezeknek a magját ott szerezte az ablakban, mikor kibámult az esteledő sírokra, s hallgatta a falusi asszonyok történeteit. Tisza Kálmán szivarozó tarokkpartnere egy életen át erre a falusi házra támaszkodott, innen nézte Magyarországot, ami neki a világ volt. Boldog, akárcsak Arany, hogy magyarnak született. Nem utazott külföldre, írásműveiben nem kalandozott idegen helyeken. Rendületlenül állt hazája földjén; ő a mi legnagyobb patriótánk, haláláig „szítta" szülőföldje ízét, mint egy csibukot, képzelete innen táplálkozott.

Itt szerezte a nyugalmát, a közvetlenségét, a lassan-pontosan érő, kőműves mozdulattal egymásra rakódó realista kifejezések szeretetét. A szélesebb környéken talált hagyományokat is. Ide kéklik Balassiék híres vára, Kékkő. Bal felől nem messze van Alsósztregova, Madáchék fészke. Északnyugatra fekszik Ocsova, a kis falu, ahol Bél Mátyás született és felnőtt. Losoncon Kármán József, Rimaszombatban Tompa Mihály az elődje. Melich János, a nyelvész kikutatta, hogy Mikszáth ősei evangélikus papok voltak. A gyermek képzeletét a falusi világ, a radikális és protestáns hagyományok s a családi kör összetartó melege alakították. Egy felvidéki magyar népballada még a török korból emleget egy Mikszáthot:

Hogy elméne Mikszáth László,
Az akasztófára való,
Két pejlovat kantározzák,
Kocsi elejébe fogják.

Az író ismerte az áruló Mikszáth Lászlóról szóló verset. Ilyen régi családi gyökerek kötötték szülőföldjéhez. Innen szívta magába nemes szívű s emberséges magyarságát. Egyik utolsó írásában, a *Mikszáth Almanach* 1910-es évfolyamának előszavában a népmese erejéről szól. Népmesét kíván minden gyereknek, hogy *abból szívja be a magyar nyelv titkos szépségeit*, nemzete lelkét és észjárását. *Mert a nyelv struktúrája* – írja Mikszáth – *már gyerekkorban alakul ki*. Magára gondolt, akinek a szklabonyai házban, a szklabonyai fűben alakult ki rendkívüli magyar nyelvi ereje, de megtanult szlovákul is, megbecsülte és szeretettel ábrázolta a szlovákokat. A szatírára mindig kész írónak nincs egy gúnyolódó szava sem róluk. Mikszáth úgy nézte a szlovákságot, ahogyan mindenkinek kellene nézni: testvérként.

Szklabonya után két lépcsőfok következett a serdülő Mikszáth életében, a középiskolai tanulmányok korszaka. 1857. szeptember elsején vitték a szülők a tízéves fiút ekhós szekéren Rimaszombatra, Gömör

megye székhelyére, a protestáns gimnáziumba, amely 1560 óta áll fenn. A rimaszombati tanárok zöme honvédtiszt volt Kossuth seregében, némelyik több csatában vett részt a szabadságharcban. Rimaszombat gazdag hely volt ebben az időben. Megváltotta úrbéri terheit, szabad várossá lett újból. Bőriparosai, ötvösei, takácsai, fazekasai, szerszámkészítői országos hírű mesterek. A rimaszombati foszlós cipót mindenki emlegette, aki megjárta a várost, hát még a vidám mulatságokat. Megvolt már a Városkert, melynek nyírott, cserjés sétányain találkoztak a lányok, fiúk. Kirándultak az erdőbe, felmentek a hegyekbe. Mikszáth mindenben részt vett, szórakozott, a pipázás élvezetére oktatta társait… De Tompa Mihály verseit is ő szavalta osztálytársainak, mint újdonságot és lázadó hangot Bach osztrák zsandáruralma ellen. A gimnáziumi tanárok kiváló pedagógusok voltak. Széchenyi, Kossuth és Petőfi személyes ismerősei nevelték Mikszáthot, fegyelmet, tisztességet, őszinte jellemet követeltek tanítványaiktól. Ez a férfinevelés hatott a szklabonyai fiúra is. Rimaszombatban tűnt fel magyar írásbeli dolgozataival s kitűnő történelmi és földrajzi tudásával, ott bontakozott ki mint író is, az önképzőkörben, ahogy Rejtő István a rimaszombati évekről írott könyvében bizonyítja. Diákkori versei és történelmi elbeszélései már íróra vallanak. Egy nyári vakáción nagyanyjánál, Ebecken, szerelemre gyullad, ezt írta meg a Prakovszkyban; Gáll Piroska esete saját története.

A két utolsó gimnáziumi évre elkerült Selmecbányára, az ugyancsak nevezetes protestáns gimnáziumba, ahol Petőfi ült a padban vagy negyedszázaddal előtte. Regényesebb, festőibb hegyvidéki tájat nem is lehet elképzelni. Egy völgyteknőben, körberakott kúpszerű hegyek lejtőin épült Selmecbánya, ódon várral, históriás városkapukkal, bástyás falakkal, zengő templomharangokkal, krómsárga és hófehér házakkal, melyek elöl földszintesek, hátul háromemeletesek. A legtöbb ház előtt virágoskert, gyümölcsfák, a hegyekből balzsamos fenyőillat áradt.

Az édesanyának sose lehet eléggé hálás a nemzet. Mi történik, ha Mikszáth Kálmán ott ragad a szklabonyai háznál, és gazdálkodni kezd, vagy hordja a fröccsöket? Az anyát egy jóslat vitte a kitartó igyekezetre. Mikor várandós volt, a barátnője megjósolta neki, hogy fia születik, aki olyan híres ember lesz, hogy tiszteletére kivilágítják egyszer Balassagyarmatot. (Ez meg is történt 1910-ben, a Mikszáth – jubileumkor.) Szemmel tartotta fiát az anya, nem egyszer átszekerezett a hegyeken, hogy ott legyen az ingadozónál. Megírta ezt a fiú a *Tavaszi rügyek*ben, feledhetetlenül. Csínytevő, élénk ifjúvá nőtt Mikszáth Kálmán Selmecbányán. Patrióta érzelmeit táplálta a háromnyelvű bányaváros hazafias szelleme. Még Kublik, a szlovák szabó is, akinél Mikszáth lakott, olyan

tüzes Kossuth-párti volt, hogy leányát Garibaldina névre kereszteltette, s ruhavarrás közben ezt énekelte:

Kiépült már Turinig a vasút,
Azon jön meg Garibaldi, Kossuth.
Elhozzák a szép magyar lobogót,
Megállj, német, szűk lesz a bugyogód!

Scholtz Vilmos tanár úr vezette a selmeci evangélikus líceum önképzőkörét. Mikor Mikszáth az önképzőkörben felolvassa egy humoreszkjét, Scholtz felállt, s kijelentette: kitűnő novellaírót avatunk most!

Aztán hazament Szklabonyára, megfürdött a „tündérkert" harmatos füvében, elhempergett a vadrózsabokrok alatt, fülelt a füvek énekére. Fölmászott egy jegenyefenyőre, s a déli napsütésben, jobbjával ernyőt formálva homlokán, nézett-nézett dél felé. Arra, ahol a nógrádi táj kapuként kinyílik az Alföld felé, egyenes vonalban Buda tornyaihoz. Ezen az úton indul majd el eszményképe, Jókai nyomában. De a szklabonyai fiú akaratos, vészjósló szeme, indulatokat fegyelmező vastag ajka, mindenre emlékező boltozatos homloka mást hozott a magyar irodalomba: társadalmunk bírálatát. És Pesten, a dicsőség ormán is megmaradt vidéki embernek, szklabonyai palóc fiúnak, akinek csak a kézzelfogható, a valódi, a bontható és összerakható valóság számított. A többit lenézte. Természetes ösztöne vezette csalhatatlanul Pest zsivajában.

Mikor végignéztem a falut, lekanyarodtam Mikszáth patakjához, a Kürtöshöz. Megtaláltam Mikszáth vizét, a kürtösi csevicét. Kicsit fáztam tőle, mert zavaros volt, hisz ott ered a patak közepén, egy csepp szigeten, de betonkarikával vették körül, s az én lelkes losonci barátaim megesküdtek az összes falusi szentekre, hogy nyugodtan ihatok belőle, nem árt meg. Hát ittam Mikszáth vizéből, meleg volt, eltikkadtam a szklabonyai porban. Borvíz ez, valóban jó ízű. Aztán egy percre leheveredtem a Kürtös partján, Mikszáth magas fűszálai közé. Csend volt, hallgattam a füvek énekét, a legszerényebb szülőföld zenéjét, amelyből egy óriás táplálkozott.